

BERMEOKO AZENTU-EREDUAZ

Iñaki Gaminde

Artikulu honetan Bermeoko azentu-ereduarekiko hurbilpena egin gura dugu, beronen ezaugarri nagusiak deskribatzen direla.

Azentuaren deskripzio hau egin ahal izateko datu akustikoetan oinarritu naiz. Esaldi-ereduak grabatuta jasoz gero, Deustuko Unibertsitateko fonetika laborategiko KAY DSP-5500 aztergailuaren bidez aztertu ahal izan ditut.

Lan hau orain arte egin izan ditudan beste batzuen bide berean kokatu behar da, izan ere, aztertutakoa nahiz aztertzeke metodologia ere aurrekoen modukoa da.

Datu guztiak bertakoa den 35 urteko Arantza Arenazari zor dizkiot.

Mugatzailearen asimilazio-erregelak

Bermeon mugatzailea erasteen jazotzen diren bokal-asimilazioak azaltzeko aplikatu egiten diren erregela fonologikoak ondoko hauek ditugu:

- (1) a → e / ____ a##
 (2) ∅ → ž / i ____ a
 (3) e,o → i,u / ____ a
 (4) a → e / i,u (C_o) ____

	alaba+a	seme+a	idi+a	asto+a	esko+a	lagun+a
afijazioa	alabaa	semea	idia	astoa	eskoa	laguna
(1)	alabea	-	-	-	-	-
(2)	-	-	idiza	-	-	-
(3)	alabia	semia	-	astua	eskua	-
(4)	alabie	semie	idize	astue	eskue	lagune

Jasotako melodiak

Silaba batekoak (o-ó) [196,8-209,6]

txarra	208-227	ona	204-213	sarra	186-204
lurre	193-204	ure	193-204		

Silaba bikoak (o-ó-o) [191,28-216,71-205,85]

ulie	189-204-193	astue	189-227-213	katue	193-222-213
sague	189-222-213	neskie	193-217-208	semie	200-217-208
gisona	186-208-193				

Silaba bikoak (o-ó-ó) [187,33-206,44-205,72]

ormie	189-204-204	garratza	182-193-193	gogorra	182-193-193
adarra	176-189-189	asurre	173-204-204	ollue	208-232-232
begize	186-208-213	besue	182-222-217	mutille	189-208-208
lagune	186-213-208	bigune	193-213-213	txakurre	193-208-208

egune 189-204-204 erriz̃e 193-204-204 burue 193-208-204
 egurre 186-217-213 sabala 186-196-196 sagarra 186-200-200

Silaba bikoak (ó-o-o) [212,75-176,75-168]

egiz̃e 213-182-170 intxorra 217-170-162 lekue 213-179-170

Hiru silabakoak (o-ó-o-o) [193,77-214,11-180,66-172,22]

domekie 200-222-179-170 berakatza 204-217-193-179
 errekie 204-217-173-170 lapikue 189-222-186-176
 bekokiž̃e 179-208-176-167 sapatue 193-208-193-182
 belarriž̃e 193-208-170-170 lengusue 193-217-189-176
 patatie 189-208-167-160

Hiru silabakoak (o-ó-ó-ó) [191-209,81-211,45-210,54]

eguerdiž̃e 208-238-238-249 abadie 182-196-200-200
 madariž̃e 182-196-200-200 arrebie 208-238-243-238
 errotie 186-204-204-200 atzamarra 179-208-200-200
 alargune 189-196-208-204 tellatue 213-232-232-232
 alabie 186-200-204-200 txakoliñe 186-204-204-200
 aberatza 182-196-193-193

Bermeoko melodiak ondoko era honetara labur daitezke:

B-A (A...)
 B-A-B (B)
 A-B-B

Tonuen mediak dauden silaben arabera ondoko era honetara eman ditzakegu (Altu eta baxuen arteko aldea 22,51 hertzekoa da):

	1. silaba	2. silaba	3. silaba	4. silaba	orotara
Altuak	212,75	210,32	207,89	210,54	209,69
Baxuak	190,8	176,75	186,95	172,22	187,18

Tonuen ezarketarako erregelak.

Aurkezten ditugun datuen azalpen fonologikorako; oin ez-markatuak B-A (A...) erregela orokorraren arabera azentuatzen direla esan dezakegu; tonu altua bigarren silabatik gora sartuko litzateke lehen silaban baxua sartzen dela:

- (1) Tonu altuen sarrera 2. silabatik gora.
 (2) Tonu baxuen sarrera 1. silaban.

	txar+a	asur+a	atzamar+a
Afijazioa	txarra	asurra	atzamarra
Asimilazioak-		asurre	-
Tonu altuak	txarra A	asurre ∨ A	atzamarra ∨ A
Tonu baxuak	txarra B A	asurre ∨ B A	atzamarra ∨ B A
Azkenik	txàrrá	àsúrré	àzámárrá

Tonu lexikalez markatuta dauden berbetan tonu altua markatuko silaban sartuko litzateke; tonu lexikalak beronetatik gora baxua izan behar duela agintzen duela, tonua baxatuz gero ez duela berriz igoten ere esan dezakegu:

- (1) Tonu altua tonu lexikalaren silaban.
 (2) Tonu baxuak garaiko silabetan.

	ulé+a	léko+a	íntxor+a	lapíko+a
Afijazioa	uléa	lékoa	íntxorra	lapíkoa
Asimilazioa	ulíe	lékue	íntxorra	lapíkue
(1)	ulíe A	lékue A	íntxorra A	lapíkue A
(2)	ulíe / \ BAB	lékue / A BB	íntxorra A B B	lapíkue \ B A BB
Azkenik	ùlìè	lèkùè	íntxòrrà	làpíkùè

Izen-sintagmaren tonua

Unitate azentugarria sintagma osoa dela esan dezakegu, izan ere, silaba estratonalak bere estratonalitatea galtzen du hasiera absolutuan ez badago, eta sintagma osoaren arabera ezartzen dira tonuak, berba markaturik egon ezta behinik behin. Ondoko sintagmetan 'lagun' eta 'mutil' berbak testuinguru desberdinetan ikus daitezke:

LAGUN

lagune	217-262-262
lagun bat	193-232-227
bos lagun	208-238-238
iru lagun	213-232-227-227
lagun andiže	204-232-227-227-222
lagun asko	204-227-227-227
mutillen lagune	232-256-249-249-249-249
erriko lagune	213-243-243-243-243-243

MUTIL

mutille	189-208-208
mutil bat	200-227-227
bos mutill	200-222-227
iru mutill	208-232-227-227
mutill andiže	179-213-213-213-213
mutill asko	193-222-217-217
lagunen mutille	208-232-232-232-232-232
erriko mutille	213-249-249-249-249-249

Pluralaren melodiak

Pluralari dagokion mugatzailea tonu baxuz markaturik agertzen zaigu; adibidez:

txarrak	204-170	onak	217-173
lurrek	256-176	ormak	208-167
neskak	217-173	begižek	189-208-182
errižek	208-243-176	gogorak	186-204-162
adarrak	189-204-176	mutillek	217-243-189
lagunek	182-217-176	egižek	213-189-170
lekuek	227-186-179	basuek	200-176-167
alabak	186-200-170	arrebak	193-227-189
atzamarrak	186-213-213-176	alargunek	186-217-217-176
aberatzak	186-208-208-0	txakoliñek	193-208-208-167

Pluralen deribazioetarako tonu lexikalak –baxuak zein altuak– lehenago sartu beharko lirateke, gero singularretarako ikusi ditugun erregela orokorreari dagozkienak sartzeko:

- (1) Tonu lexikalak.
 (2) Tonu altuak.
 (3) Tonu baxuak libre dauden silabetan.

	txar+àk	orma+àk	alaba+àk	atzamar+àk	léko+àk
afijazioak	txarràk	ormaàk	alabaàk	atzamarràk	lékoàk
asimilazioak	txarràk	ormàk	alabàk	atzamarràk	lékuèk
(1)	txarràk	ormàk	alabàk	atzamarràk	lékuèk
	B	B	B	B	A B
(2)	txarràk	ormàk	alabàk	atzamarràk	lékuèk
				∕	-
	A B	A B	A B	A B	-
(3)	txarràk	ormàk	alabàk	atzamarràk	lékuèk
	-	-		∕	
	-	-	B A B	B A B	A BB
azkenik	txárràk	órmàk	àlabàk	àtzámárràk	lékùèk

Deklinabidearen kasu-marken tonuaz

Bizidunen deklinabidea.

SAR

Singularra		Plurala	
sarra	227-262	arrak	262-222
sarrak	208-249	sarrak	238-222
sarrari	222-256-256	sarrari	249-213-189
sarrana	222-262-262	sarrana	249-213-182
sarragas	200-232-189	sarrakas	256-222-189
sarrantzat	204-243-200	sarrantzako	232-213-193-213
sarragaitxik	196-232-196-186	sarrakaitxik	238-227-193-204
sarraíñe	204-227-227	sarrakañe	238-222-200-208

LAGUN

Singularra	
lagune	217-262-262
lagunek	213-243-249
laguneri	196-227-232-232
lagunena	196-238-238-232
lagunas	193-232-213
lagunentzako	193-249-249-193-179

laguneaitxik	193-227-232-204-189
lagunaiñe	189-222-227-227

Plurala

lagunek	208-262-222
lagunek	196-243-182
laguneri	196-243-217-200
lagunena	193-243-217-189
lagunekas	189-232-217-193
lagunentzak	193-238-213-193
lagunekaitxik	193-232-213-189-186
lagunekañe	193-232-213-189-179

ALABA

Singularra

alabie	204-243-249-243
alabiek	193-213-232-227
alabieri	-
alabiena	189-213-222-222-217
alabias	186-208-222-200
alabintzako	186-208-227-182-173
alabaitxik	189-204-217-189-179
alabiñe	189-200-222-222

Plurala

alabak	196-217-196
alabak	204-227-196
alabari	196-222-196-182
alabana	200-227-200-176
alabakas	208-249-222-200
alabantzako	200-227-208-182-179
alabakaitxik	193-217-204-189-182
alabakañe	193-213-200-186-173

Goiko datuetan ikusten denez, plural guztiak tonu baxuz markatuta daude; horrez gain, soziatiboa (às), destinatiboa (tzàt, tzàk edo tzàkò) eta motibatiboa (àitxik) ere tonu baxuz markatuta agertzen zaizkigu. Tonu altuak baino adierazten ez ditugula paradigmak ondoko era honetara geratzen dira:

SAR		LAGUN		ALABA	
Singularra	Plurala	Singularra	Plurala	Singularra	Plurala
sarrá	sárrak	lagúné	lagúnek	alábíé	alábak
sarrák	sárrak	lagúnék	lagúnek	alábíék	alábak
sarráí	sárrari	lagúnéí	lagúneri	alábíéí	alábari
sarráná	sárrana	lagúnéná	lagúnena	alábíéná	alábana
sarrágas	sárrakas	lagúnas	lagúnekas	alábías	alábakas
sarrántzat	sárrantzako	lagúnéntzako	lagúnentzako	alábíntzako	alábantzako
sarrágaitxik	sárrakaitxik	lagúnéaitxik	lagúnekaitxik	alábíaitxik	alábakaitxik
sarráíñé	sárrakañé	lagúnáiñé	lagúnekañé	alábííñé	alábakañé

Bizigabean deklinabidea

LUR

Singularra

lurren	200-222
lurrera	208-232-232
lurretik	217-243-200
lurrekue	186-213-217-213
lurrerantz	208-227-232
lurreraño	213-232-243-179

Plurala

lurretan	269-196-167
lurretara	232-196-176-176
lurretatik	243-227-217-213
lurretakue	238-222-222-222
lurretarantz	232-217-217-213
lurretaraño	243-217-196-186-182

ERRI

Singularra

errizen	208-227-227
errire	204-227-232
errixik	204-238-189
errikue	189-213-217-213
errirentz	208-232-243
erriraño	193-213-213-165

Plurala	
errizetan	208-232-208-170
errizetara	193-213-193-173-170
errizetatik	200-227-193-179-176
errizetakue	182-217-186-173-167-165
errizetarantz	208-232-189-179-176
errizetaraño	200-232-208-196-186-170

Ikusten denez, plural guztiak tonu baxuz markatuta agertzen zaizkigu; haeuz gain, ablatiboa (tik) eta adlatibo bukatuzkoaren bigarren silaba (raño) ere tonu baxuz markatuta daude. Paradigmak ondoko era honetara eman ditzakegu:

LUR		ERRI	
Singularra	Plurala	Singularra	Plurala
lurrén	lúrretan	errízén	errízetan
lurrérá	lúrretara	erríré	errízetara
lurrétik	lúrretatik	errítxik	errízetatik
lurrékúé	lúrretakue	erríkúé	errízetakue
lurrérántz	lúrretarantz	erríréntz	errízetarantz
lurréráño	lúrretaraño	erríráño	errízetaraño

Beste kategoria batzuen tonuaz

Ataltxo honetan galdetzaile, erakusle eta aditzondo batzuen eskema tonalak ikusiko ditugu.

Galdetzaileak:

noréri	232-276-276	norá	208-238
noréná	213-243-243	nóndik	243-193
nógas	249-217	nongúé	213-238-232
noréntzat	217-256-176	norántz	217-256
noráñé	217-256-262	norárte	213-249-173

Erakusleak:

HAU		HAUEK	
-		ónek	256-204
onék	200-238	ónek	249-208
onéri	200-222-222	óneri	249-217-182
onéná	200-238-238	ónena	249-213-176

onéas	208-232-222	ónekas	256-222-189
onéntzako	204-238-189-176	ónentzak	227-189-179
onéaitxik	208-249-238-189	ónekaitxik	243-204-179-176
onáiñé	208-243-243	ónekañe	238-189-173-167

Aditzondoak:

HEMEN		HOR	
emén	200-208	-	
oná	204-217	orrá	208-227
emétik	208-249-200	órtik	249-200
emékúé	200-217-217-217	orkúé	200-227-227
onántz	204-232	orrántz	222-262
onárte	204-249-179	orrárte	189-222-170

Aditz-partizipioen melodiak.

Silaba batekoak (o-ó)

il džast	238-256	džandot	196-238	džunai	208-243
----------	---------	---------	---------	--------	---------

Silaba bikoak (o-ó)

erredot	196-227	asinai	189-238	džosiot	193-238
edandot	200-222	galduosu	186-238	urtensu	200-249
sartusara	200-243	gustadatzu	189-204		

Hiru silabakoak (o-ó-ó)

ibilsara	204-232	ekarsu	189-227
erosisu	204-238-238	ikusisu	200-232-243
eskatusu	204-232-238	berotusu	200-227-232
sapaldusu	196-222-222	agertusara	189-208-208
apurtusu	189-222-222		

Hiru silabakoak (o-ó-o)

amata	196-222-200	akorda	182-200-179
akaba	189-217-189	amarra	200-222-189

Ikusten denez, aditzetan izen eta adjektiboetan legez, oin markatuak tonua baxatzeko agintzen dutenak geneuzkake, eta ez markatuak, ostera, B-A (A) erregelaren arabera. Bestalde kontutan hartu behar da eze laguntzailea oinaren melodiari dagokiola.

Aspektuen melodiak

Aspektu perfektuak.

iltxen	262-232	džaten	222-204
džuten	249-222	erreten	213-238-217
asten	238-204	džosten	230-204
edaten	200-227-193	galduten	189-222-189
urteten	204-232-193	ibiltxen	204-222-189
ekarten	193-217-193	erosten	204-232-193
ikusten	200-232-182	eskatuten	200-213-217-193
berotuten	193-222-227-193	gustaten	189-222-200
amataten	196-217-196-179	sapalduten	193-213-217-189
agertuten	193-208-208-193	akordaten	186-200-186-179
akabaten	186-196-182-176	amarraten	186-204-186-176
apurtuten	189-204-204-189		

Ikusten denez, aspektu perfektuaren morfema-tonu baxu lexikalez markatuta agertzen zaigu. Beronen deribazioa ondoko era honetara eman genezake:

- (1) Tonu lexikalen sarrera.
- (2) Tonu altuen sarrera.
- (3) Tonu baxuen sarrera libre dauden silabetan.

	džan+tèn	erre+tèn	džosi+tèn	berotu+tèn	ikusi+tèn
Afijazioa	džatèn	erretèn	džostèn	berotutèn	ikustèn
(1)	džatèn	erretèn	džostèn	berotutèn	ikustèn
	B	B	B	B	B
(2)	džatèn	erretèn	džostèn	berotutèn	ikustèn
				✓	
	A B	A B	A B	A B	A B
(3)	džatèn	erretèn	džostèn	berotutèn	ikustèn
	-		-	✓	
	-	B A B	-	B A B	B A B
Azkenik	džatèn	èrrètèn	džóstèn	bèrótútèn	ìkústèn

Geroaldiaren aspektua.

ilko	243-213	džango	227-200
džungo	232-193	erreko	189-222-200
asiko	196-238-200	džosko	243-200
edango	208-232-193	galduko	189-227-200
urtengo	193-232-196	ibilko	204-232-193
ekarko	193-227-193	erosko	196-222-189
ikusko	200-243-193	eskatuko	193-217-222-196
berotuko	196-213-0-193	gustako	186-217-193
amatako	193-217-196-182	sapalduko	186-213-222-189
agertuko	193-213-217-186	akordako	179-217-193-176
akabako	179-208-189-182	amarrako	189-208-186-176
apurtuko	186-208-200-186		

Geroaldiaren aspektua tonu baxu lexikalez markatuta agertzen zaigu. Aurrekoan legez, deribazioa honela azal genezake:

- (1) Tonu lexikalen sarrera.
- (2) Tonu altuen sarrera.
- (3) Tonu baxuen sarrera libre dauden silabetan.

	džan+kò	erre+kò	džosi+kò	berotu+kò	ikusi+kò
Afijazioa	džàngò	errekò	džòskò	berotukò	ikuskò
(1)	džàngò	errekò	džòskò	berotukò	ikuskò
	B	B	B	B	B
(2)	džàngò	errekò	džòskò	berotukò	ikuskò
				✓	
	A B	A B	A B	A B	A B
(3)	džàngò	errekò	džòskò	berotukò	ikuskò
				✓	
	-	B A B	-	B A B	B A B
Azkenik	džàngò	èrrékò	džòskò	bèrótúkò	ìkúskò

Nominalizazioak.

Ondoko datuetan ikus daitekeen bezala, aditz-izenak sortarazteko atzizkia tonu baxu lexikalez markatuta dago.

-TEA

astie	217-193-193	irebastie	193-227-238-182-179
erostie	204-249-179-179	d̃zatie	249-189-173
edatie	200-238-182-173	urtetie	204-276-193-186
d̃zostie	232-179-173	sapaldutie	186-222-243-179-173
eskatutie	186-222-232-193-182	ekartie	186-232-189-176

-TEKO

asteko	238-182-193	irebasteko	227-262-262-243-204
erosteko	217-262-232-208	d̃zateko	276-232-200
edateko	213-256-213-182	urteteko	232-301-217-193
d̃zosteko	292-0-196	sapalduteko	208-262-276-0-196
eskatuteko	204-284-310-243-204	ekarteko	204-249-217-186

Adjektiboaren aldagarriak.

Adjektiboaren aldagarritzat erabiltzen diren atzizki guztiak tonu baxu lexikalez markatuta agertzen zaizkigu; adibidez:

txarrá	208-227	txárraue	222-173-173
txárrena	249-189-186	txárreiže	262-176-176
txártxue	301-208-193		
gogórrá	182-193-193	gogórraue	200-222-176-165
gogórrena	182-238-176-170	gogórreiže	189-217-176-176
gogórtxue	213-243-200-182		